

Emlékezés szovjet táborokra

Schwarcz Sándor: *Szegedtől a GULAG-ig. Szeged, 1997. 237 p.*

Különös sorsú ember írását találja az érdeklődő olvasó Schwarcz Sándor kötetében (sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta A Sajti Enikő, szerkesztette Anderle Ádám). A rendszerváltást követően a korábbi, Lengyel József és Örkény István tollából megjelent irodalmi igényű visszaemlékezések sora fokozatosan kiegészül a „történelem nélküli” emberek emlékeivel, amelyek Kelet-Európa múltjának szinte hihetetlen tényeit tárják fel. A holocaust történetének kutatói már korábban felfigyeltek arra, hogy a kommunista rendszer alatt a régiónk zsidóságának tragédiáját túlélők közül többen a kitelepítettek sorsában is osztoztak, vagy a felszabadítók jóvoltából rövidesen megismerhették a GULAG borzalmait. Azokról azonban szinte alig esik szó, akik Hitler elől szökve kerültek Sztálin karmai közé. Schwarcz Sándor közülük tartozik.

A Dorozsmai Napló felkérésére Kanyó Ferenc történész arra vállalkozott 1995-ben, hogy feltárja a második világháború kiskundorozsmai áldozatainak életútját, és önálló kötetbe rendezi a fontosabb dokumentumokat. A gyűjtőmunka során bukkant fel Schwarcz Sándor visszaemlékezése. A kötet bevezetőjéből megtudjuk, hogy a szerző 1941-ben, a Szovjetunió megtámadása előtt alig egy hónappal lépte át a határt néhány társával együtt, és hosszú fogság után csak 1960-ban térhetett haza. Hogy a szökevények sorsa nem vett tragikus fordulatot, az annak köszönhető, hogy „csak” illegális határátlépésben mondták ki őket bűnösnek, amiért mindössze két év munkatábor járt. Aztán, ahogy sok tízezer ember esetében, az ő szabadulásukat is „felfüggesztették”, tekintettel a háborús körülményekre. A szakszerű bevezető röviden bemutatja a GULAG - a Lágerek Főigazgatósága - szervezetét, a különböző büntetésformákat. Felhívja a figyelmet arra a körülményre is, hogy Schwarcz Sándor említést sem tesz a hrucsovi reformokról, hiszen ez a szerző életére csak jókora késéssel gyakorolt hatást.

A könyv rövid fejezetekre tagolva mutatja be Schwarcz Sándor életútját gyermekkorától a Szovjetunióból történt visszatéréséig. A galíciai zsidó család, amelynek sarjaként meglátta a napvilágot, Szegeden élt. Életformájuk az alföldi város iparostársadalmának periferiájára jellemző. A mélyen vallásos nagyszülők szinte még kamasz leánya 1922 karácsonyán hozta világa házasságon kívül született gyermekét; a gazdag kereskedő apa hallani sem akart házasságról. A nagyapa; aki vásári szabóként a családnak szerény egzisztenciát biztosíthatott volna, az első világháborúból visszatérve rövid idő múlva meghalt. A szövegben nem szerepel, de talán a nagyszülők gyenge hászid kötődését mutatja, hogy befolyásolták őket a makói rabbi szavai, aki megjósolta a családi tragédiát. Ebben az eseményben kereshetjük nemcsak elszegényedésük, hanem a hagyományos zsidó életformából való kiszakadásuk okát is. Nem asszimilációról van itt szó, hanem a helyi zsidó társadalomtól való elfordulásról - vagy inkább az abból való kimaradásról -, amelynek okai között bizonyosan szerepet játszott az akkoriban lábra kapó cionista mozgalom is.

A nagymama egy ideig szintén próbálkozott vásári szabósággal, sőt az üveges mesterséggel is, de sikertelenül. Közben anyja a fiút hátrahagyva Pesten próbált szerencsét. A hányatott sorsú gyermek évei a Szegedi Zsidó Árvaházban, az elemi iskolában és szabóinasként teltek. A gazdasági válság Pestre kergette, itt lett cionista szakszervezeti tag, illegális marxista szemináriumok hallgatója, majd a szerelem megnyitotta előtte a Palesztinába vándorlás lehetőségét is. Mindeközben mint török követségi alkalmazott és alkalmi szabó élte az ágyrajárók bizonytalan életét. A pesti „Csikágó”-ban, hozzá hasonló kisemberekből és rokonaikból állt össze az a csoport, amely Jugoszlávia megszállása után a Szovjetunió felé kereste a menekülés útját. Baloldali cionisták tipikus illúziói az első munkásállamról - amelyek egy része később a kibucokban valósult meg - hajtották őket kelet felé. Meglepetésükre az első szovjet gyűjtőtáborban több száz hasonló sorsú magyarországi

menekülttel találkoztak. Innen egyenes út vezetett a közben hadszíntérre váló nyugati határszéltől a permi börtönbe. Schwarcz Sándor jelentkezett frontszolgálatra, ennek ellenére a bírósági eljárás során német kémnek próbálták minősíteni. Illegális határátlépőként végül kétévi kényszerszolgálatra ítélték. Ettől fogva különböző szigorúságú táborokban telt élete, örökös rettegésben jövő sorsa, szegényes motyója, az éhezés és a hideg miatt. Csak fizikai alkalmatlanságának köszönhető, hogy elkerülte a vorkutai bányák poklát. Volt szanitéc és erdőmunkás, bányász és krumplicsász. Rokonaitól és barátaitól elszakítva próbált felszínen maradni és sorsát szinte közönyös természetességgel elfogadni. Szabadulása után kényszerlakhelyét a Komi Köztársaságban jelölték ki a hatóságok. „Felemelkedése” ekkor kezdődött el. Mozigépész lett, megnősült, gyermekei születtek, és sikerült hazájához közel, Kárpátalján letelepednie. Szívós türelemmel és az ottani élethez elengedhetetlen beletörődéssel próbálta elérni továbbra is hazatelepülése engedélyezését. Végül vagonra tehette családját, holmiját és sok-sok hasábfát. Így tért haza Magyarországra 1960-ban.

Az tartotta életben, ami fiatalsága legfontosabb tapasztalatának bizonyult: mindig ösztönös rokonszenvvel fordult az egyszerű emberek felé, sorsukban osztozva tette magát hasznossá, és rendületlen türelemmel harcolt a hideg, az éhezés és a hatóságok cinikus egykedvűsége ellen.

A szöveg forrásértékét meghatározza, hogy a hetvenes években íródott, ezért szinte minden sorát félelmek, elhallgatott érzések, homályban hagyott részletek jellemzik. Más visszaemlékezésekkel összehasonlítva azonban a történet több fontos mozzanata tisztázható. Az önéletrajz tanulságos olvasmány a GULAG-történelem hazai kutatóinak éppúgy, mint a Szovjetunió korabeli hétköznapijai iránt érdeklődőknek, vagy azoknak, akik csak egyszerűen hajdani sorstársaik tapasztalataira kíváncsiak.

Rékai Miklós